

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO

BỘ TÀI CHÍNH

HỌC VIỆN TÀI CHÍNH

NGUYỄN BÍCH LIÊN

**HOÀN THIỆN HOẠT ĐỘNG KIỂM SOÁT NỘI BỘ
TRONG CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM**

LUẬN ÁN TIẾN SĨ KINH TẾ

HÀ NỘI - 2018

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO

BỘ TÀI CHÍNH

HỌC VIỆN TÀI CHÍNH

NGUYỄN BÍCH LIÊN

**HOÀN THIỆN HOẠT ĐỘNG KIỂM SOÁT NỘI BỘ
TRONG CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM**

Chuyên ngành: Kế toán

Mã số: 62.34.03.01

LUẬN ÁN TIẾN SĨ KINH TẾ

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: GS. TS. NGÔ THẾ CHI

HÀ NỘI - 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan Luận án này là công trình nghiên cứu độc lập của riêng tôi. Những dữ liệu sử dụng trong Luận án do Tôi khảo sát trong quá trình nghiên cứu là trung thực, khách quan và độc lập theo nội dung của Luận án. Những kết quả nghiên cứu của Luận án chưa từng được công bố trong bất cứ công trình nghiên cứu của tác giả nào khác.

Tác giả của Luận án

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
CHƯƠNG 1: LÝ LUẬN VỀ KIỂM SOÁT NỘI BỘ TRONG NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI.....	29
1.1. Kiểm soát nội bộ và quản trị doanh nghiệp.....	29
1.1.1. Kiểm soát nội bộ trong quản trị công ty.....	29
1.1.2. Bản chất của kiểm soát nội bộ	33
1.1.3. Sự mở rộng quan điểm về kiểm soát nội bộ trong doanh nghiệp	36
1.2. Khung kiểm soát nội bộ và các yếu tố cấu thành kiểm soát nội bộ của doanh nghiệp.....	38
1.2.1. Sự thừa nhận đối với Khung kiểm soát nội bộ COSO trong doanh nghiệp	38
1.2.2. Những yếu tố cấu thành kiểm soát nội bộ theo Khung Kiểm soát nội bộ của COSO.....	41
1.3. Khung kiểm soát nội bộ cho các ngân hàng thương mại.....	57
1.3.1. Đặc điểm chung về hoạt động của ngân hàng thương mại	57
1.3.2. Những yếu tố ảnh hưởng tới xây dựng kiểm soát nội bộ.....	62
1.3.3. Tuyên bố Basel và vấn đề kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng	68
1.4. Đánh giá kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại.....	71
1.4.1. Bản chất của việc đánh giá kiểm soát nội bộ.....	71
1.4.2. Những vấn đề cơ bản trong đánh giá kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại	74
1.4.3. Đánh giá kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại theo các yếu tố cấu thành trong Khung Kiểm soát nội bộ COSO.....	80
Kết luận Chương 1	87
CHƯƠNG 2: THỰC TRẠNG KIỂM SOÁT NỘI BỘ TRONG CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM	88
2.1. Hoạt động của các ngân hàng thương mại Việt Nam và kiểm soát nội bộ.....	88
2.1.1. Sự hình thành và phát triển của các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	88
2.1.2. Đặc điểm hoạt động của các ngân hàng thương mại Việt Nam ảnh hưởng tới kiểm soát nội bộ	94

2.1.3. Những qui định trong lĩnh vực ngân hàng tài chính ảnh hưởng tới kiểm soát nội bộ	98
2.2. Đánh giá thực trạng kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	101
2.2.1. Đánh giá thực trạng yếu tố môi trường kiểm soát trong kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	101
2.2.2. Đánh giá thực trạng yếu tố Đánh giá rủi ro trong kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam	105
2.2.3. Đánh giá thực trạng yếu tố Thông tin và truyền thông trong kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam	110
2.2.4. Đánh giá thực trạng yếu tố giám sát trong kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	114
2.2.5. Đánh giá thực trạng yếu tố Hoạt động kiểm soát trong kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	117
2.3. Đánh giá chung về thực trạng kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	121
2.3.1. Những kết quả đạt được của kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	121
2.3.2. Những hạn chế và nguyên nhân của những hạn chế của kiểm soát nội bộ tại các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	124
Kết luận Chương 2	132
CHƯƠNG 3: GIẢI PHÁP HOÀN THIỆN KIỂM SOÁT NỘI BỘ TRONG CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM.....	133
3.1. Tính tất yếu phải hoàn thiện kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam	133
3.1.1. Định hướng phát triển hệ thống ngân hàng thương mại Việt Nam.....	133
3.1.2. Yêu cầu cải thiện hiệu lực kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam từ tác động bên ngoài	139
3.1.3. Yêu cầu tất yếu phải cải thiện hiệu lực kiểm soát nội bộ từ khía cạnh quản trị nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	142

3.2. Nguyên tắc chung để hoàn thiện hiệu lực các yếu tố cấu thành của kiểm soát nội bộ tại các ngân hàng thương mại Việt Nam	144
3.2.1. Hoàn thiện kiểm soát nội bộ phải đảm bảo hội nhập trong bối cảnh phát triển thị trường tài chính và các NHTM Việt Nam	144
3.2.2. Hoàn thiện kiểm soát nội bộ phải dựa trên nền tảng quản trị công ty và quản trị rủi ro tại các ngân hàng thương mại Việt Nam	146
3.2.3. Hoàn thiện kiểm soát nội bộ phải đảm bảo sự phối hợp đồng bộ với những hình thức kiểm tra, kiểm soát khác tại các ngân hàng thương mại Việt Nam	147
3.2.4. Hoàn thiện hoạt động kiểm soát nội bộ phải phù hợp với bối cảnh vận dụng theo Basel II và Basel III trong ngân hàng thương mại Việt Nam	148
3.3. Giải pháp hoàn thiện kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	150
3.3.1. Giải pháp tăng cường hiệu lực các yếu tố thuộc Môi trường kiểm soát nhằm tác động tích cực vào hiệu lực kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam	150
3.3.2. Giải pháp hoàn thiện hiệu lực yếu tố Đánh giá rủi ro trong kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam	157
3.3.3. Giải pháp hoàn thiện hiệu lực yếu tố Hoạt động kiểm soát trong hệ thống kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	164
3.3.4. Giải pháp hoàn thiện hiệu lực yếu tố Thông tin và truyền thông trong hệ thống kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam	167
3.3.5. Giải pháp hoàn thiện hiệu lực của yếu tố Giám sát trong kiểm soát nội bộ của các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	170
3.4. Điều kiện thực hiện những giải pháp cải thiện hiệu lực kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	176
3.4.1. Về phía nhà nước	176
3.4.2. Đối với Hiệp hội ngân hàng Việt Nam	177
3.4.3. Đối với Ngân hàng Nhà nước Việt Nam.....	179
Kết luận Chương 3	181
KẾT LUẬN	182

DANH MỤC TỪ VIẾT TẮT

Chữ viết tắt	Viết đầy đủ (Tiếng Việt)	Viết đầy đủ (Tiếng Anh)
AAA	Hiệp hội Kế toán Mỹ	American Accounting Association
AIA	Viện kế toán Mỹ	American Institute of Accountants -
AICPA	Viện kế toán công chứng Mỹ	American Institute of Certified Public Accountant
APB	Ủy ban thực hành kiểm toán	Auditing Practices Broad
CIS	Cộng đồng các quốc gia độc lập	Commonwealth of Independent States
CoCo	Viện Kế toán viên hành nghề Canada	Canadian Institute of Chartered Accountants
COSO	Ủy ban các nhà tài trợ	Committee of Sponsoring Organizations
DN	Doanh nghiệp	
FEI	Viện giám đốc tài chính	Financial Executive Institute
FRC	Hội đồng Lập báo cáo tài chính	Financial Reporting Council
IAM	Viện Kế toán quản trị	
IFAC	Liên đoàn kế toán quốc tế	International Federation of Accountants
IIA	Viện kiểm toán viên nội bộ	Institute of Internal Auditors
KSNB	Kiểm soát nội bộ	
KTNB	Kiểm toán nội bộ	

KTV	Kiểm toán viên	
NHTM	Ngân hàng thương mại	
OECD	Tổ chức hỗ trợ hợp tác và phát triển kinh tế	Organization for Economic Cooperation and Development
SEC	Ủy ban chứng khoán	Security Exchange Committee
SOX	Đạo luật Sarbanes Oxley	Sarbanes Oxley
SPPIA	Chuẩn mực Thực hành kiểm toán chuyên nghiệp cho kiểm toán nội bộ	Standards of Professional Practice for Internal Auditor
TMCP	Thương mại cổ phần	
TPP	Hiệp định Hợp tác Chiến lược xuyên Thái Bình Dương	Trans-Pacific Strategic Economic Partnership Agreement
VAS	Chuẩn mực Kế toán Việt Nam	Vietnamese Accounting Standart
VCCI	Phòng Thương mại và Công nghiệp Việt Nam	Vietnam Chamber of Commerce and Industry
VSA	Chuẩn mực Kiểm toán Việt Nam	Vietnamese Standard Auditing

DANH MỤC BẢNG, HÌNH

Bảng 1: Phân loại và thống kê số lượng ngân hàng theo vốn điều lệ	23
Bảng 2: Số năm kinh nghiệm của kiểm toán viên được phỏng vấn và phản hồi	25
Bảng 3: Tổng hợp thông tin về năng lực, trình độ đào tạo của đối tượng được phỏng vấn và phản hồi	26
Bảng 4: Tổng hợp phản hồi theo năm kinh nghiệm kết hợp với đào tạo của đối tượng được phỏng vấn.....	27
Bảng 1.1: Bản chất của KSNB theo cách tiếp lý thuyết khác nhau [93].....	36
Bảng 2.1: Những mốc phát triển quan trọng trong hệ thống ngân hàng Việt Nam giai đoạn từ 1990 tới nay.....	99
Bảng 2.2: Tổng hợp tỉ lệ (%) phản hồi về những chỉ tiêu đánh giá môi trường kiểm soát nội bộ cơ bản.....	102
Bảng 2.3: Tổng hợp tỉ lệ (%) phản hồi về những chỉ tiêu đánh giá yếu tố Đánh giá rủi ro trong KSNB của NHTM Việt Nam.....	106
Bảng 2.4: So sánh yếu tố đánh giá rủi ro giữa 3 nhóm ngân hàng.....	109
Bảng 2.5: Tổng hợp tỉ lệ (%) phản hồi về những chỉ tiêu đánh giá yếu tố Đánh giá rủi ro trong KSNB của các NHTM Việt Nam	111
Bảng 2.6: Tổng hợp tỉ lệ (%) phản hồi về những chỉ tiêu đánh giá yếu tố Giám sát trong KSNB của NHTM Việt Nam.....	115
Bảng 2.7: Tổng hợp tỉ lệ (%) phản hồi về những chỉ tiêu đánh giá yếu tố Hoạt động kiểm soát trong KSNB của các NHTM Việt Nam.....	118
Bảng 2.8: Một số vi phạm điển hình bị phát hiện trong các ngân hàng thương mại Việt Nam trong giai đoạn 2014-2015	126
Bảng 3.1: Dấu hiệu nhận diện rủi ro của khách hàng	161
Hình 1: Khung nghiên cứu của Luận án	20
Hình 1.1: Khung COSO - Liên hệ giữa các yếu tố của KSNB - Mục tiêu - Các đơn vị/hoạt động.....	41
Hình 1.2: Các yếu tố ảnh hưởng tới xây dựng KSNB	63
Hình 2.1: Khái quát các giai đoạn phát triển của NHTM Việt Nam	88
Hình 3.1: Quan hệ giữa các yếu tố trong quản trị rủi ro	158

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của Đề tài Luận án

Kiểm soát nội bộ (KSNB) từ lâu được biết tới như một phương sách của quản lý hiệu quả. KSNB được thiết kế và vận hành nhằm trợ giúp cho nhà quản lý đạt được các mục tiêu trong quá trình hoạt động của mỗi tổ chức hay một doanh nghiệp (DN) hoạt động trong nhiều lĩnh vực khác nhau và đóng góp tích cực vào quản trị tổ chức một cách hiệu quả. Với sự thay đổi của môi trường kinh doanh, những phương sách quản lý được nhà quản trị sử dụng đa dạng cùng với sự hỗ trợ của những chức năng và công cụ khác nhau nhưng vai trò của KSNB là không thay đổi. Tuy nhiên, thực tiễn thực hiện KSNB của một tổ chức, đơn vị cho thấy những xu hướng vận động thay đổi để thích hợp trong điều kiện hoạt động thay đổi, phù hợp với sự thay đổi của những công cụ được nhà quản trị sử dụng, đặc biệt là xu hướng toàn cầu hóa, phát triển bền vững và sự thay đổi mạnh mẽ của công nghệ thông tin. Nghiên cứu của những học giả như Ramamoorti (2003); Hermanson and Rittenberg (2003), đã phát hiện sự thay đổi giữa quản trị với việc thiết lập và thực hiện KSNB có tác động tích cực vào những hoạt động được kiểm soát ([165], [112]). Nghiên cứu của OECD (2009a, b) và Senior Supervisors Group (2009) trên cơ sở thực tiễn hoạt động hiệu quả cũng như sự sụp đổ của những tập đoàn lớn hoạt động ở nhiều lĩnh vực khác nhau đã phát hiện mối liên hệ giữa hiệu lực quản trị và giám sát rủi ro – một phần của KSNB hiệu lực trong đơn vị, đã được cải thiện đáng kể theo thời gian ([150], [151], [173]). Điều này mang nhiều hàm ý cho những nghiên cứu tiếp về KSNB theo những hướng khác nhau, đặc biệt là nghiên cứu về vai trò quan trọng của KSNB để quản trị doanh nghiệp thành công.

Ngân hàng thương mại (NHTM) được xem là những DN đặc biệt, kinh doanh tiền tệ và những những dịch vụ có liên quan. Lĩnh vực ngân hàng luôn được xem là một lĩnh vực hoạt động kinh doanh phức tạp, luôn tiềm ẩn nhiều rủi ro với tính chất đa dạng, tác động tới khả năng huy động và sử dụng nguồn lực tối ưu - hiệu quả (*effeciency*) và đạt được mục đích hoạt động - hiệu lực (*effectiveness*). Trên Thế giới, những vụ việc phá sản của nhiều ngân hàng hoặc thất bại trong kinh